

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОПИСУ ТА НАЗВИ ЖИВОГО СТВОРІННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ФІЛЬМУ КАНАЛУ ВВС «LIFE»)

Робота присвячена дослідженню особливостей вживання та перекладу лексичних одиниць на позначення опису та назви живого створіння в англomовному фільмі каналу ВВС «Life». Для опису живого створіння використовується його назва, зокрема назви з географічним елементом чи середовищем існування, колоративним елементом, зовнішніми ознаками, рисами поведінки та ін. Варіанти перекладів є задовільними, але вони не завжди передають стильові особливості оповідача та нейтрально відтворюють здійснений опис.

Ключові слова: способи перекладу, перекладацькі трансформації, живе створіння.

Екатерина Голованова. СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ ОПИСАНИЯ И НАЗВАНИЯ ЖИВОГО СУЩЕСТВА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ФИЛЬМА КАНАЛА ВВС «LIFE»)

Робота посвящена изучению особенностей употребления и перевода лексических единиц, служащих для описания и названия живого существа в англоязычном фильме канала ВВС «Life». Для описания живого существа используется его название, а именно названия с географическим элементом или средой обитания, колоративным элементом, характеристиками внешности, поведения и др. Переводы, являясь удовлетворительными, не всегда отражают стилевые особенности рассказчика и нейтрально передают описание.

Ключевые слова: способы перевода, переводческие трансформации, живое существо.

Kateryna Golovanova. WAYS OF TRANSLATING LEXICAL UNITS REFERRING TO THE DESCRIPTION OF LIVING CREATURES AND THEIR NAMES

This investigation is primarily aimed at revealing specific features of the living creatures. It also provides an insight into ways of translating into Ukrainian and Russian of the means mentioned. The scientific study is based on the BBC documentary «Life» (2009) with description of a living thing that includes its name, especially names with geographic element, color along with external features and behavior etc. Variants of translation are satisfactory, but sometimes can hardly reflect the narrator's stylistic peculiarities and feelings being rather neutral.

Keywords: translation transformation, ways of translation, living creatures

Лексичний склад (не)споріднених мов представляє постійний інтерес для мовознавчих студій, спрямованих на визначення перекладності мовних одиниць та доцільності вживання перекладацьких трансформацій [5, с. 279]. Брак окремого дослідження, яке вирішувало б проблеми перекладності одиниць на позначення опису живого створіння, визначає актуальність цього дослідження.

Головна мета перекладу – досягнення адекватності. Адекватний переклад – це такий переклад, який здійснюється на рівні, необхідному і достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні відповідного плану вираження, тобто норм мови. Адекватність – це передача смислового змісту оригіналу і повна функціонально-стилістична відповідність йому [2, с. 158]. Для досягнення адекватності перекладачі застосовують різні способи перекладу, основними з яких є транскрибування, транслітерація, калькування та ін.

Перекладацька транскрипція – це формальне пофонемне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем мови, що перекладає, фонетична імітація вихідного слова [1, с. 63]. Використання перекладацької транскрипції представляє вихідне слово в перекладному тексті у формі, пристосованій до характеристик мови, що перекладає. Ця трансформація може бути використана при перекладі власних назв чи реалій за відсутності ЛО.

Іншим прийомом перекладу є транслітерація – формальне літерне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови, що перекладає, буквена імітація форми вихідного слова [1, с. 63]. Транслітерацію і транскрипцію використовують для перекладу власних імен, назв народів і племен, географічних назв, найменувань ділових установ, компаній, фірм, періодичних видань, назв спортивних команд, стійких груп музикантів, рок-музикантів, культурних об'єктів та ін.

Калькування – це відтворення «комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини слова або фрази перекладаються відповідними елементами мови перекладу» [3, с. 99]. На відміну від транскрипції, калькування не завжди є механічною операцією перенесення форми з мови оригіналу в мову перекладу; зазвичай доводиться вдаватися до трансформацій. В першу чергу це стосується змін відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, афіксів, порядку слів, синтаксичного статусу слів тощо.

У цій праці *жива істота* вбачається як «живий організм», а саме - тварина і рослина. Згідно зі словником української мови, *створіння* – це «людина або взагалі жива істота» [4, с. 676]. «Людина» не розглядається у праці з огляду на специфіку досліджуваного матеріалу. «Створіння» та «істота» використовуються як синоніми.

Головними принципами опису живого створіння є повнота і систематичність. Принцип повноти полягає в докладному описі зовнішньої анатомії, функціональних ознак. Принцип систематичності означає певну черговість опису окремих груп зовнішніх ознак, послідовність та використання спеціальної термінології. Для опису живого створіння у матеріалі використовується перш за все назва. Найуживанішими гіперонімами є *animal* та *plant*. До того ж для позначення саме тварин нами засвідчений гіперонім *creature*, втім його вживання обмежено, оскільки референтами його є дивні та незвичайні *створіння*, які особливо вирізняються з-поміж інших тварин.

Гіпонімами стосовно до зазначених слів будуть терміни біологічної номенклатури або вернакулярна назва. Вона є відповідником певної класифікаційної системи різноманіття тваринного і рослинного світу й унікальним позначенням певної групи живих організмів. Перш за все такою назвою може бути саме термін, який позначає конкретну тварину чи рослину (1), (2). У більшості випадків така назва перекладається словниковим відповідником, який дуже часто може бути транслітерацією чи транскрибуванням. Однак трапляються випадки відтворення терміна, ідентифікація якого представляє певні труднощі, як у прикладі (3), де важко встановити, чи є це транскрипція чи транслітерація. В інших випадках вживається закріплений у корелюючій мові відповідник (1), (2). Пор. напр.:

1а. *A chameleon. Its camouflagage is exceptional* [6, I, 00:09:34]; 1б. *Хамелеон*. Його камуфляж є винятковим [8, I, 00:09:34]; 1в. *Хамелеон*. Его маскировка универсальна [7, I, 00:09:34].

2а. *Bamboo is the fastest growing plant* [6, IX, 00:01:18]; 2б. *Бамбук* – рослина яка росте найшвидше на землі [8, IX, 00:01:18]; 2в. *Бамбук* – самое быстрорастущее растение [7, IX, 00:01:18].

3а. *But the adult flamingos can cope in this quagmire because of their long, scaly legs* [L., V, 00:22:52]; 3б. Проте дорослі *фламінго* здатні впоратись з цією трясовиною завдяки своїм довгим, покритим лускою ногам [8, V, 00:22:52]; 3в. Но взрослые *фламинго* могут ходить по болоту благодаря длинным, тонким ногам [7, V, 00:22:52].

Наступною групою за рясністю вживання у фільмах «*Life*» є назви тварин, які включають у себе елемент географічної назви чи середовища існування. Така номенклатура уточнює ареал існування конкретного виду, що дає нам більш повну інформацію про тварину, яка описується у фільмі. У матеріалі засвідчені випадки використання географічних назв, які виступають у ролі означення, як-от у прикладі (4) засвідчена лексична трансформація перестановки слова (зміна позиції на протилежну): назва *the Komodo dragon* (4а) (Комодо – маленький острів, приблизно 550 км на схід від Балі) у корелюючій мові передається еквівалентом *комодський*, і при цьому зберігається порядок слів (4б), а в російському варіанті використовується пояснювальний переклад *острова* (4в), з якого ми отримуємо додаткову інформацію. Напр.:

4а. *The Komodo dragon* [6, II, 00:01:09]; 4б. *Комодський варан* [8, II, 00:01:09]; 4в. *Дракон с острова Комодо* [7, II, 00:01:09].

При україномовному перекладі назви *Nataqua chameleon* (5а) також засвідчена перmutація (5б). А от у російському перекладі залучена трансформація генералізації, оскільки перекладач випустив назву пустелі *Nataqua* як означення для виду тварини, і змінив топонім на середовище життя (5в). Траплялись випадки, коли перекладач використовував географічний елемент у назві замість термінологічного позначення виду, наприклад, назва *Gentoo penguins* (6а) в обох перекладах відтворювалась як *субантарктичні пінгвіни* (6б) або *субантарктические пингвины* (6в). Напр.:

5а. This female *Nataqua chameleon* is searching for a mate [6, II, 00:19:56]; 5б. Ця самиця хамелеона *Намаква* шукає собі пару [8, II, 00:19:56]; 5в. Эта самка *пустынного хамелеона* ищет партнера [7, II, 00:19:56].

6а. *Gentoo penguins* face blizzards of blowing sand [6, VII, 00:41:43]; 6б. *Субантарктичні пінгвіни* зіткнулись з піщаною бурєю [8, VII, 00:41:43]; 6в. *Субантарктические пингвины* сталкиваются с песчаными бурями [7, VII, 41:43].

В матеріалах нам також зустрічались приклади із назвами країн: *Japanese macaque* – *японська макака* – *японская макака* [6, X, 00:08:46], *Ethiopian wolf* – *ефіопський вовк* – *эфиопский волк* [6, VII, 00:26:47]; із назвами міст: *California squirrel* – *каліфорнійський ховраг* – *калифорнийская белка* [6, VII, 00:38:35] та ін.

Звичайно, як для власне опису живого створіння використовується його колір, так само і у зафіксованій назві може бути присутній колоративний елемент. Як-ось у прикладі (7) вживається слово *brown*, що безпосередньо вказує на колір тварини. У російському перекладі (7в) *brown tufted* було відтворено як *коричневые* з використанням трансформації вилучення. На нашу думку, такий прийом є виправданим, оскільки важко дібрати адекватний відповідник слова *tufted* для опису тварини у російській мові. А ось у варіанті (7б) досить вдало виконано переклад і збережено смислове навантаження словосполучення. В перекладі *коричневочубі* (7б) повністю відтворено інформацію саме про зовнішні ознаки тварини. Нами також засвідчені розбіжності при відтворенні досліджуваних одиниць, де назва кольору у мові першотвору не була передана словниковим відповідником. Так, у прикладі (8) *black* перекладено на українську мову словниковим відповідником (8б), тоді як у російському варіанті було використане слово *бурый* (8в). Але у прикладі (9) спостерігаємо, що слово *бурый*, як в українському (9б), так і у російському (9в) перекладах було використане як еквівалент слова *brown* (9а). На нашу думку, це пов'язано із розбіжностями у біологічних номенклатурних назвах порівнюваних мов, і саме цим було зумовлене перекладацьке рішення. Напр.:

7а. *Brown tufted capuchins*, highly intelligent monkeys [6, I, 00:17:58]; 7б. *Коричневочубі капуцини* – дуже розумні мавпи [8, I, 00:17:58]; 7в. *Коричневые капуцины* – очень умные обезьяны [7, I, 00:17:58].

8а. *A black bear cub* has a sweet tooth [6, VI, 00:30:02]; 8б. *Малюк чорного ведмеда* любить солоденьке [8, VI, 00:30:02]; 8в. *Бурый медвежонок* – настоящий сладкоежка [7, VI, 00:30:02].

9а. *A brown bear* [6, VII, 00:23:35]; 9б. *Бурый ведмідь* [8, VII, 00:23:35]; 9в. *Бурый медведь* [7, VII, 00:23:35].

Окрім кольору, у назві використовуються і характерні зовнішні ознаки тієї чи іншої тварини. Як-ось у прикладі (10) вказується на особливу форму очей мухи. На нашу думку, більш точним виявився український варіант перекладу (10б), де найвірогідніше застосовувався прийом калькування *stalk-eyed* – *стеблоока* (*stalk* «стебло», *eye* «око»). І хоча у випадку (10в) перекладач використав відповідник *пучеглазые*, зміст повідомлення передано і відповідник зберігає смислове навантаження описовості назви. Напр.:

10а. *The stalk-eyed fly* [6, I, 00:25:30]; 10б. *Стеблоока муха* [8, I, 00:25:30]; 10в. *Пучеглазые мухи* [7, I, 00:25:30].

У перекладі (11б) та (11в) засвідчено лексичну заміну. Сама назва *bottlenose dolphins* (11а) відтворена як *афаліни* (11б) або *дельфіны афалины* (11в). Усі варіанти є термінами для позначення тварини, але в тексті оригіналу назва прозора і виконує описову функцію, тобто

вказує на зовнішні ознаки тварини, а у тексті перекладу використовується термінологічна назва з дещо затемненим значенням (11б). Як правило, існує кілька варіантів назв тварин. Найчастіше, такими варіантами є терміни, запозичені з інших мов. Вони можуть використовуватися у науковій сфері, але не завжди є зрозумілими для необізнаної людини. Такі терміни породжують деякі труднощі при перекладі наукових текстів. Тому доцільно використовувати варіанти назв, які будуть зрозумілими для цільової аудиторії. Хоча іноді оповідач, використовуючи термінологічну назву, далі пояснює її значення і дає більш детальний опис живого створіння, як у прикладі (12). Російський переклад, на жаль, не відтворює повного пояснення, яке зробив оповідач, в той час як український перекладач був змушений використати трансформацію додавання, щоб відтворити порівняння розмірів тварини із відомим всім предметом. Такий прийом є дещо ризикованим, оскільки існує небезпека, що текст перекладу відставатиме від зображення, оскільки відомо, що озвучування фільмів потребує синхронного відтворення тексту. З цим завданням краще впоралися російські перекладачі, адже кількість слів та тривалість їхнього зачитування не перевищує тривалість зачитування тексту оригіналу. Пор. напр.:

11a. These are *bottlenose dolphins* [6, I, 00:25:30]; 11б. Це – *афаліни* [8, I, 00:25:30]; 11в. Это *дельфины афалины* [7, I, 00:25:30].

12a. *Rusnopolya*, a giant sun star the size of a dustbin lid [6, VIII, 00:31:03]; 12б. *Пікноподія*, величезна зірка, яка своїм виглядом нагадує кришку сміттевого баку [8, VIII, 00:31:03]; 12в. *Пікноподія*, гігант, розміром с кришку мусорного бака [7, VIII, 00:31:03].

Окрім цього, в деяких назвах використовуються характерні риси поведінки та звички харчування тварин. У прикладі (13) продемонстровано назву виду тварин, визначною рисою яких є можливість вистрибувати із води і пролітати над водою певну відстань. Така здатність робить особин цього виду особливими, і назва *flying fish* досить чітко вказує нам, про який вид йдеться. Перекладачі виявили розуміння необхідності зберегти одиницю *flying*, вдаввшись до дослівного перекладу, у результаті у прикладах (13б) та (13в) вжиті відповідники є загальноприйнятими назвами в українській та російській мовах. Так само при перекладі назви *biting flies* [6, III, 00:12:10] був використаний послівний переклад. Схожий прийом опису тварин може нести дещо комічний ефект, як у прикладі (14). Для опису виду жуків, які мають особливу властивість виробляти їдку хімічну речовину та “вистрілювати” її зі свого черевця на здобич або ворога, використовується порівняльно-комічна назва – *the bombardier beetle* (*жук-бомбардир*) (14б). При перекладі цієї назви була засвідчена лише перmutація, тобто зміна порядку слів. А складові частини назви перекладено дослівно, що ми вважаємо виправданим, оскільки у такому разі зберігається комічний ефект назви та її смислове навантаження. У прикладі (15) до назви виду тюленів включені відомості про їхні звички харчування, вони отримали назву *crabeater seals* (*тюлені-крабоїди*) відповідно до їхнього звичного раціону. Втім, як зазначив Д. Атенборо, диктор каналу ВВС, досліджувана назва дещо неточно відображає звички харчування таких тюленів, оскільки насправді вони їдять криль. Перекладачі зберегли неточну назву першотвору, що є виправданим, оскільки вказана вище ремарка Д. Атенборо не мала б сенсу у друготворах. При перекладі також використовувалась перmutація. Напр.:

13a. *Flying fish* [6, IV, 00:04:14]; 13б. *Летюча риба* [8, IV, 00:04:14]; 13в. *Летучие рыбы* [7, IV, 00:04:14].

14a. But the master of chemical warfare is *the bombardier beetle* [6, VI, 00:27:50]; 14б. Але майстром з хімічної стрілянини є *жук-бомбардир* [8, VI, 00:27:50]; 14в. Но лучшим мастером химической войны является *жук-бомбардир* [7, VI, 00:27:50].

15a. These are *crabeater seals* [6, I, 00:11:30]; 15б. Це – *тюлені-крабоїди* [8, I, 00:11:30]; 15в. Это *тюлені-крабоеды* [7, I, 00:11:30].

Отже, зазначені вище назви живого створіння відтворюються у перекладі адекватно та із застосуванням низки лексико-граматичних трансформацій, а саме: лексичної заміни, додавання слова, заміни слова однієї частини мови на слово іншої та перестановки слів. Характер якості перекладу залежить від якості вибраного відповідника. Вживання термінологічного відповідника дещо ускладнювало сприйняття матеріалу для пересічної людини. Нами

засвідчено, що переклад назви сприймається краще, коли при перекладі був використаний відповідник із прозорим значенням, до якого звикла україномовна аудиторія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казакова Т. А. Практические основы перевода / Т. А. Казакова. – СПб.: Изд-во «Союз», 2001. – 320 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Курс лекцій / В. Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 1999. – 190 с.
3. Нелюбин Л. Л. Введение в технику перевода: учеб. пособие / Л. Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 216 с.
4. Словник української мови [в 11 т.] / [за ред. І. К. Білодіда та ін.] [Електронний ресурс]. – Т. 9. – К.: Наук. думка, 1978. – 917 с. – Режим доступу: <http://eslovnyk.com>
5. Федоров А. В. Основы общей теории перевода: Лингвистические проблемы / А. В. Федоров. – 4-е изд. – М.: Высшая школа, 1983. – 368 с.
6. BBC / Discovery Channel : Life (series 1 – 10) : Co-production series producer Martha Holmes, producer Michel Hanton, producer Rupert Barrington, Adam Chapman, Martha Holmes, Neil Lucas, Patrick Morris, Ted Oakes, narrated by David Attenborough, music composed by George Fenton, 2009.
7. BBC: Загадки природы: Жизнь (серии 1 – 10): Продюсер серии Марта Холмс, исполнительный продюсер Майкл Гантон, продюсеры: Руперт Баррингтон, Адам Чэпмен, Марта Холмс, Нейл Лукас, Патрик Моррис, Тед Оэйкс, ведущий Дэвид Аттенборо, композитор Джордж Фентон, 2009.
8. BBC: AVB Home Studio: Життя (серії 1 – 10): Продюсер серії Марта Холмс, виконавчий продюсер Майкл Гантон, продюсери: Руперт Баррингтон, Адам Чепмен, Марта Холмс, Нейл Лукас, Патрик Моррис, Тед Оейкс, ведучий Девид Аттенборо, композитор Джордж Фентон, 2009.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2014 р.